

Zaštita ekonomskih i socijalnih prava

Priručnik za ostvarivanje prava

This project is
financed by the
European Union

**#EY
ZA TEBE**

Sadržaj

Izdavač

A 11 - Inicijativa za ekonomska i socijalna prava

Dizajn

Jelena Šušnjar

Štampa

Alta Nova

Godina izdanja

2023.

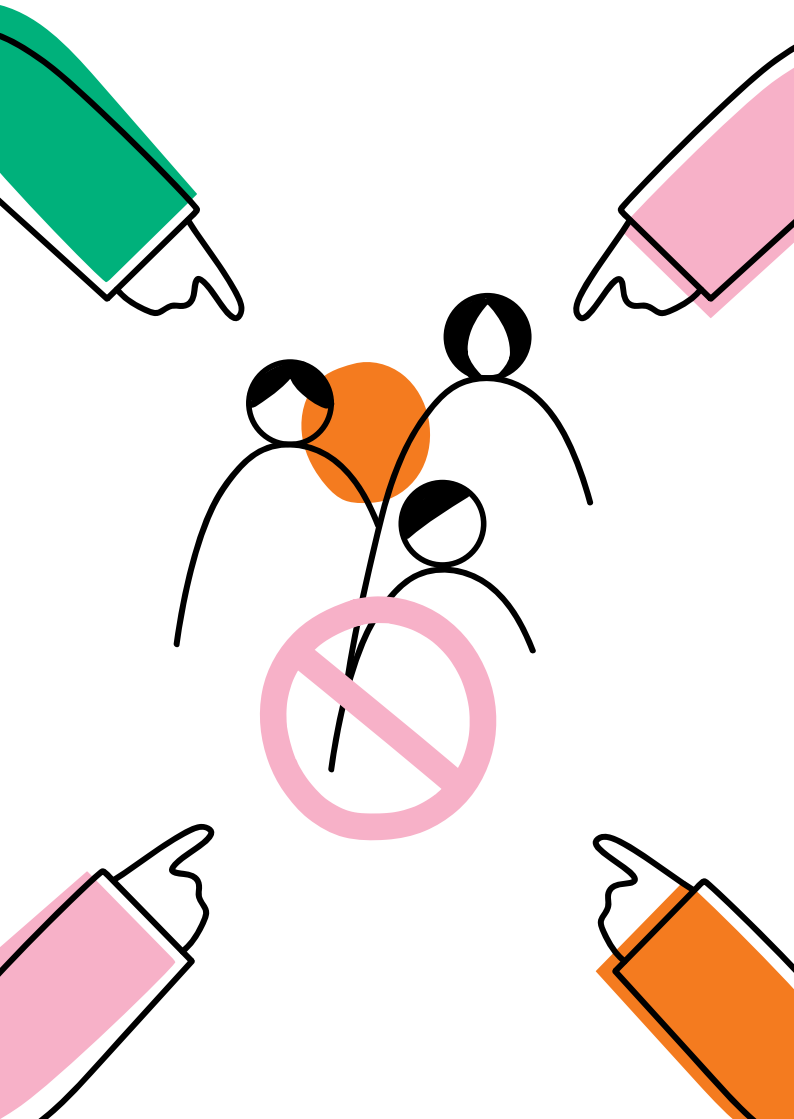
Tiraž

100

Zaštita od diskriminacije	5
Pristup ličnim dokumentima	17
Prijava prebivališta i boravišta	25
Pravo na socijalnu zaštitu	33
Zdravstvena zaštita	41
Pravo na adekvatno stanovanje	49

Ova publikacija je izrađena uz podršku Evropske unije. Sadržaj ove publikacije isključivo je odgovornost Inicijative A11, Međunarodnog komiteta za spasavanje izbeglica (IRC), Foruma Roma Srbije i Centra za istraživanje javnih politika i ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije.

Zaštita od diskriminacije

O korpusu ljudskih prava ne možemo govoriti pre nego što definišemo jedno od prava koje predstavlja osnovni postulat ljudskih prava i esenciju njihovog pojma. Proklamovanje i pružanje zaštite prava na jednakost je baza kada govorimo o pojedincu i njegovim ljudskim pravima. Uz proklamovanje prava na jednakost, propisana je i zabrana diskriminacije.

Šta je diskriminacija

Diskriminaciju najčešće definišemo kao stavljanje u nejednak položaj pojedinca ili grupe lica na osnovu njihovog ličnog svojstva. Ona u suštini predstavlja svako **neopravdano pravljenje razlike na osnovu ličnog svojstva**. Najjednostavnije – diskriminacija je jednako postupanje prema nejednakima i nejednako postupanje prema jednakima. Akt diskriminacije se može izvršiti na nekoliko načina: rečima, dokumentom, činjenjem ili nečinjenjem, isključivanjem, nedozvoljenim davanjem prvenstva.

Da bismo neko postupanje mogli da nazovemo diskriminativnim, pored posledice nejednakosti, potrebno je takvo postupanje povezati sa ličnim svojstvom. **Lična svojstva** su relativno trajne karakteristike pojedinaca ili grupa koje mogu biti urođene ili stečene tokom života. Zakon

o zabrani diskriminacije kao lična svojstva navodi: rasu, boju kože, pretke, državljanstvo, nacionalnu pripadnost ili etničko poreklo, jezik, versko ili političko ubeđenje, pol, rod, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, polne karakteristike, nivo prihoda, imovno stanje, rođenje, genetske osobenosti, zdravstveno stanje, invaliditet, bračni i porodični status, osuđivanost, starosnu dob, izgled, članstvo u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama i drugo. Lična svojstva mogu biti stvarna ili pretpostavljena. Diskriminacija na osnovu pretpostavljenog ličnog svojstva podrazumeva da osoba izložena nejednakom postupanju ne mora nužno posedovati lično svojstvo koje je osnov za diskriminaciju, već je dovoljno da diskriminator smatra ili pretpostavlja da ga neka osoba poseduje (na primer, kada neko pretpostavlja da je osoba homoseksualne orijentacije i zbog toga je diskriminiše). Lista ličnih svojstava ili zaštićenih karakteristika je utvrđena zakonom¹.

Neko može biti diskriminisan i zbog više ličnih svojstava i tada govorimo o **višestrukoj diskriminaciji**. (Primeru radi, nakon povratka sa porodijskog zaposlenoj je smanjena plata. U tom slučaju bi se radilo o diskriminaciji na osnovu pola, bračnog i porodičnog statusa ili kada se radi o diskriminaciji Romkinja često je to zato što je i žena i zato što je pripadnica romske zajednici).

Diskriminacija može biti **posredna i neposredna**. Posredna diskriminacija se ne prepoznaje odmah, na prvi pogled, već analizom, odnosno sagledavanjem efekata sporne radnje ili dela. Definiše se kao delo ili pravilo koje je prividno isto za sve, ali u praksi isključuje jednu konkretnu grupu.

Odlukom o ostvarivanju finansijske pomoći trudnicama i porodiljama koju je usvojila Skupština grada Smedereva navodi se da „pravo na finansijsku pomoć ostvaruje trudnica ukoliko ona ili njen bračni ili vanbračni drug imaju prebivalište na teritoriji grada najmanje godinu dana pre podnošenja zahteva”. Sagledavanjem propisanih uslova za ostvarivanje prava, pre svih onih koji se odnose na prijavu prebivališta, uočava se da ti uslovi efektivno dovode u nepovoljan položaj i isključuju čitavu grupu žena na osnovu njihovog ličnog svojstva. To znači da žena koja je istovremeno i interno raseljeno lice sa Kosova (najčešće Romkinja) iz razloga što ne može da prijavi prebivalište već samo boravak u ovom gradu, neće ispuniti uslove konkursa i neće moći da ostvari ovo pravo kao druge trudnice. Time je učinjena posredna diskriminacija prema interno raseljenim ženama koje imaju samo prijavu boravišta.

¹ Zakon o zabrani diskriminacije („Sl. glasnik RS”, br. 22/2009 i 52/2021), član 2.

Neposredna diskriminacija se definiše kao situacija u kojoj se pojedinac ili grupa stavljaju u nejednak položaj aktom koji je zasnovan na njihovom ličnom svojstvu.

Na jednodnevnom izletu u jednom akva-parku, na kome je bilo 36-oro dece romske nacionalnosti, u jednom trenutku došlo je obezbeđenje, „opkolilo grupu i napomenulo da se skupe i ne kreću“, uz tvrdnju da je sin direktorke akva-parka „to naredio jer se baš tu nalaze njihove stvari i stvari njegovih prijatelja i da se boji da mu nešto ne nestane“.

Kako i zašto dolazi do diskriminacije?

U svakom društvu, bilo gde na svetu, zbog ljudske prirode koja se plaši drugačijeg i nepoznatog, opstaju određeni stereotipni stavovi o nekome ili nečemu iz razloga nedovoljnog poznavanja. **Stereotipi** predstavljaju kruto, okvirno i uprošćeno viđenje određenih pojava, ljudi ili grupa i ogledaju se u verovanju da SVI pripadnici/ce određene grupe imaju određene osobine. Tako npr. uvrežen je stav da su žene loše vozačice iako vožnja nema nikakve veze sa polnim i rodnim karakteristikama. Stereotipi se teško menjaju jer ih deli veći broj ljudi. U stereotipe ulazimo svaki put kada generalizujemo stvari i lako ćete ih prepoznati jer obično stereotipne izjave počinju sa „Svi... mušakrci, Bosanci, policajci ili sve žene, sve majke...“ i onda

im se doda neka osobina. Često se stereotipi provlače kroz viceve i kada ih prepoznamo, iako šaljivi treba da budemo svesni da se to održava na nečiji stav i treba da reagujemo. Često ćemo čuti viceve o Romima gde su predstavljeni kao snalažljivi prevaranti. Ali stereotipi nisu diskriminacija jer nedostaje akt kojim se nekome ugrožava korišćenje nekog prava, no svakako su uvek deo i prvi korak ka diskriminaciji.

Predrasude su takođe uzroci diskriminacije, njen sastavni deo i često dovode do diskriminacije iako samostalno nisu diskriminacija. One predstavljaju određeni stav odnosno mišljenje koje uključuje i emociju o nekome ili nečemu i taj stav nije zasnovan na istini i činjenicama, već na prividnom osnovu. Prividan osnov stvara se tako što se uzimaju parcijalne osobine (obično nerealno preuveličane) kao bitne iako su po pravilu nebitne i malobrojne, ali se na osnovu nekoliko takvih slučajeva izgrađuje emocija prema čitavoj toj populaciji. Odatle postoji uvrežen stav da su Romi, „snalažljivi prevaranti“, i javlja se strah da oni ne predstavljaju kolektiv ili poslodavca u najboljem svetlu.

Usled ovakvih stavova obojenih nekom negativnom emocijom dolazi do diskriminativnog činjenja ili propuštanja činjenja koje pojedinca ili čitav narod može da stavi na margine društva. Tako npr. zbog uvreženog mišljenja da pripadnici i pripadnice romske zajednice neće da rade i da su samo generalizovano „snalažljivi prevaranti“, poslodavci izbegavaju njihovo zapošljavanje. Ukoliko neko

odbije zbog toga što ste Rom ili Romkinja da vas zaposli, a vi ispunjavate sve uslove za rad na tom poslu – to je diskriminacija.

Šta se ne smatra diskriminacijom

Zbog negativne konotacije koju diskriminatorno postupanje sa sobom nosi, diskriminacija se veoma često dovodi u vezu sa mnogim negativnim društvenim pojavama koje nisu diskriminacija. To su najčešće situacije u kojima se radi o nepravednom postupanju ili zlostavljanju na radu, odnosno mobingu. Ono što je ovde značajno prepoznati jeste da ove druge pojave nisu povezane sa ličnim svojstvom ili da pak nije moguće utvrditi uzročno posledičnu vezu postupanja sa ličnim svojstvom, tj. uglavnom im nedostaje jedan od elemenata diskriminacije, u skladu sa zakonskom definicijom (na primer, kada poslodavac vređa i ponižava žene u kolektivu, ali se kolektiv sastoji samo od žena i uvrede nisu rodno zasnovane). Sa druge strane, u praksi se često mogu naći i slučajevi preplitanja mobinga i diskriminacije, zbog čega je važno pažljivo sagledati i analizirati sve potrebne elemente.

Postupanje koje predstavlja davanje prvenstva u ostvarivanju prava, a ne smatra se diskriminacijom, nazivamo afirmativnim merama. One svakako daju veće pravo određenoj grupi koja poseduje zajedničko lično svojstvo, ali je važno napomenuti da je u ovom slučaju razlikovanje

opravdano. Opravdanim se najčešće smatraju razlozi koji imaju za cilj otklanjanje nejednakosti. Ove mere se često primenjuju u obrazovanju, radnim odnosima i političkom delovanju. One uglavnom imaju brz i vidljiv efekat u pogledu povećanja broja ili zastupljenosti pripadnika marginalizovanih grupa, ali uprkos tome potrebno je da prođe izvesno vreme kako bi se u potpunosti sagledala njihova delotvornost. To u praksi znači da sama zastupljenost pripadnika ugrožene grupe u nekoj oblasti neće automatski doneti poboljšanje njihovog položaja, već da će do njega doći u korelaciji sa drugim društvenim merama. Kao primer možemo uzeti kvote za upis romskih učenika u srednje škole ili na fakultete. Mera je opravdana jer ima za cilj povećanje broja visokoobrazovanih Roma i povećanje opšteg obrazovanog proseka u romskoj zajednici budući da je nepovoljna situacija uzrokovana brojnim društvenim razlozima. Ono što afirmativne mere razlikuje od diskriminatornog postupanja jeste opravdanost, stoga je neophodno sagledati upravo ovo njihovo svojstvo.

Kako možemo da se zaštitimo od diskriminacije

Prvi korak u zaštiti uvek predstavlja prepoznavanje kršenja prava. Veoma je bitno sagledati sve raspoložive mogućnosti i doneti odluku koja od njih bi bila najefikasnija u datom slučaju. Najefikasnija ne znači nužno i najbrža.

Iako će to u praksi značiti dugotrajniji proces ostvarivanja prava, nekada je važnije pokrenuti sudski postupak nego uputiti pritužbu Povereniku za zaštitu ravnopravnosti, jer dugoročno gledano taj postupak može biti od velikog značaja za stvaranje sudske prakse i baze dobrih i značajnih sudskih odluka u oblasti zaštite od diskriminacije. Zbog toga je važno u svakom konkretnom slučaju sagledati postojeće mogućnosti i proceniti koji mehanizam zaštite bi bio najefikasniji.

Postoji nekoliko mehanizama koji se mogu koristiti u postupcima zaštite od diskriminacije koji se mogu podeliti na sudske i vansudske.

Vansudski mehanizmi se pre svega odnose na pokretanje postupka pred Poverenikom za zaštitu ravnopravnosti, kao i na medijaciju, odnosno posredovanje. Postupak pred Poverenikom se pokreće podnošenjem pritužbe i vodi se kao poseban upravni postupak. Bitno je naznačiti da postupak traje 90 dana te se u relativno kratkom periodu može okončati. U ovom postupku se analizira činjenično stanje kako bi se utvrdilo da li je došlo do kršenja prava. Ukoliko je diskriminacija utvrđena, donosi se i preporuka za otklanjanje diskriminacije. Preporuka nezavisnog organa svakako nema snagu sudske odluke, odnosno nije izvršna, ali se njena snaga crpi iz autoriteta institucije. Takođe, postoji i mogućnost da se nakon okončanog postupka po pritužbi pokrene sudski postupak.

Kada govorimo o **sudskoj zaštiti u parnici**, za ovakav postupak važe sva opšta pravila sudskog postupka. Međutim, postoje i neke specifičnosti ovog postupka. Imajući u vidu činjenicu da važi pretpostavka prema kojoj onaj koji pokreće postupak jeste stavljen u neravnopravan položaj, odnosno da je diskriminisan, a kako bi se ponovo uspostavila ravnoteža, ustanovljena su dva pravila koja stavljaju tužioca u povoljniji položaj. To se pre svega odnosi na obrnut teret dokazivanja, kada se teret dokazivanja prebacuje na tuženu stranu, te je diskriminisanom dovoljno da postojanje diskriminacije učini verovatnim, a na diskriminatoru da dokaže da do toga nije došlo. Pored toga, postoji i mogućnost zasnivanja mesne nadležnosti prema prebivalištu diskriminisanog, sa ciljem izmeštanja diskriminatora iz njegovog mesta prebivališta radi veće nezavisnosti postupka.

Tužbenim zahtevom se može tražiti zabrana izvršenja radnje od koje pretila diskriminacija, zabrana daljeg vršenja radnje diskriminacije, odnosno zabrana ponavljanja radnje diskriminacije, utvrđenje diskriminatornog postupanja, otklanjanje posledica diskriminatornog postupanja, naknada materijalne i nematerijalne štete, kao i javno objavljivanje presude.

Važno je napomenuti da zahtev za naknadu štete ne može biti podnet onda kada Poverenik za zaštitu ravnopravnosti pokreće parnicu u ime diskriminisanog, ali u tim situacijama diskriminisanom može nakon okončanog

postupka posebno pokrenuti postupak za naknadu štete.

Pored parnične zaštite, diskriminirana osoba može tražiti zaštitu putem podnošenja zahteva za **pokretanje prekršajnog postupka**. To se može učiniti za sve one povrede prava za koje je zakonom predviđena prekršajna sankcija². Ovaj zahtev se podnosi višem javnom tužilaštvu prema mesnoj nadležnosti.

Konačno, ukoliko se radi o izvršenju krivičnih dela, kao što su rasna i druga diskriminacija, izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti, kao i povreda ravnopravnosti, može se tražiti i **krivičnopravna zaštita**³.

Zaštita pojedinca ili grupe

Zakon o zabrani diskriminacije pruža mogućnost za to da i udruženje građana podnese pritužbu Povereniku za zaštitu ravnopravnosti uz saglasnost osobe čije je pravo narušeno⁴. Ovaj vid zaštite se može ostvariti u situaciji kada na primer imamo osobu kojoj je prilikom zapošljavanja rečeno da poslodavac traži osobu od dvadesetak

godina i svetlije puti (lično svojstvo u ovom slučaju je starosna dob i nacionalna pripadnost). Veoma je bitno da se diskriminirana osoba saglasi sa tim da je u postupku zaštite zastupa udruženje građana, kao i da tu saglasnost pruži u pisanom obliku. Data saglasnost se može povući u svakom momentu trajanja postupka.

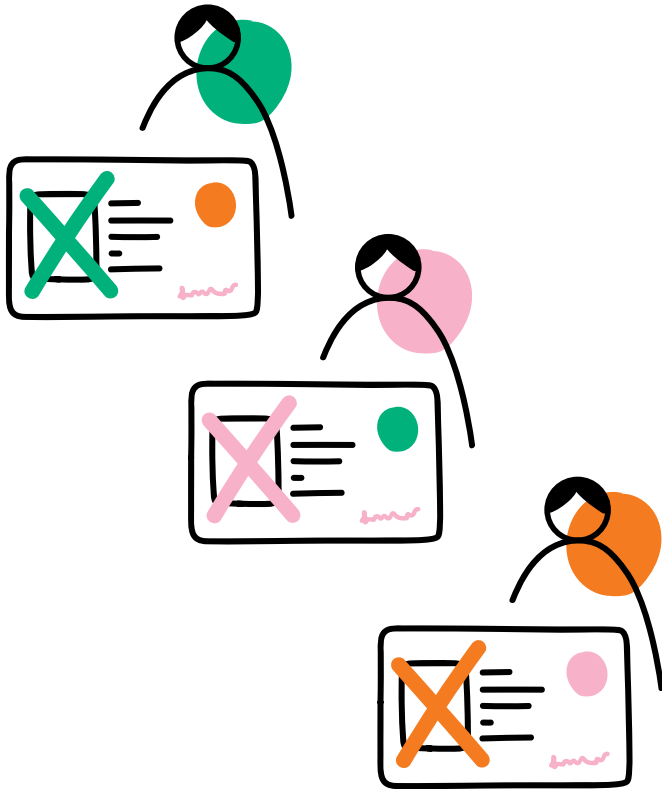
Pored toga, pritužba se može podneti i u ime grupe lica. U takvim situacijama nije potrebna saglasnost. Važno je prepoznati kada se slučajevi diskriminacije odnose na čitavu grupu koja ima zajedničko lično svojstvo. Najčešće se ovakvo diskriminatorno postupanje nalazi u nekim aktima ili odlukama koji isključuju jednu grupu iz ostvarenja prava (na primer, kada se ženama ograničava pravo upisa u vojne škole).

² Kaznene odredbe su predviđene od člana 50 Zakona o zabrani diskriminacije.

³ Krivični zakonik RS: članovi 387, 317, 128.

⁴ Zakon o zabrani diskriminacije, član 35, stav 3.

Pristup ličnim dokumentima

Licima bez dokumenata ostaju nedostupna brojna ljudska prava. Zbog toga je i za ostvarivanje socijalnih i ekonomskih prava od ključnog značaja da se ranjivim pojedincima omogući da se upišu u matične knjige rođenih (MKR), dobiju jedinstveni matični broj građana (JMBG), steknu državljanstvo, prijave prebivalište i dobiju ličnu kartu.

Redovna prijava rođenja

Prijava rođenja je ključna za dobijanje dokumenta koji se može nazvati osnovnim dokumentom, a to je izvod iz MKR. Većina dece dobije izvod iz MKR zahvaljujući redovnoj prijavi rođenja. Od aprila 2016. godine pojednostavljena je procedura za prijavu rođenja, određivanje ličnog imena, prijavu prebivališta i prijavu na zdravstveno osiguranje novorođenčeta.⁵ Sve ove procedure mogu da se pokrenu u zdravstvenoj ustanovi u kojoj je dete rođeno i besplatne su.

⁵ Za više informacija videti Uputstvo za sprovođenje upravnih postupaka vezanih za rođenje deteta po sistemu „sve na jednom mestu”.

Da bi za dete već u porodilištu bila okončana prijava rođenja, prijava prebivališta i prijava na zdravstveno osiguranje, potrebno je da roditelji deteta ovlašćenom licu u zdravstvenoj ustanovi daju potrebne podatke i saglasnost za obradu ličnih podataka za potrebe određivanja imena deteta, prijave prebivališta i prijave na zdravstveno osiguranje.

Za okončanje postupka na ovakav, pojednostavljen način **potrebno je da roditelji poseduju identifikacione dokumente:** za domaće državljane, to je lična karta, a za strance, putna isprava (pasoš) ili identifikacioni dokument koji je izdao nadležni organ Republike Srbije (na primer, lična karta za stranca, lična karta tražioca azila...). Ako su procedure uspešno okončane, roditeljima će biti dostavljeni izvod iz MKR i uverenje o državljanstvu deteta.

Roditelji u zdravstvenoj ustanovi mogu i da izaberu da li žele da im se kartica zdravstvenog osiguranja (zdravstvena knjižica) poštom dostavi na adresu prebivališta deteta ili žele da je preuzmu u filijali Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje (RFZO).

Ako majka deteta ne poseduje identifikacioni dokument, pomenute procedure neće moći da budu sprovedene na opisan, pojednostavljen način. U tom slučaju, za dete neće biti pokrenuti postupci za prijavu prebivališta i prijavu na zdravstveno osiguranje. Tada je potrebno obratiti se centru za socijalni rad, pred kojim će detetu

biti određeno lično ime. Ovaj problem – da deca ne mogu da dobiju dokumente odmah po rođenju zbog toga što im roditelji nemaju sve potrebne dokumente – skoro isključivo pogađa romske porodice.

Određivanje ličnog imena

Za određivanje ličnog imena deteta nadležan je centar za socijalni rad po mestu prebivališta ili boravišta roditelja, a ako roditelji nemaju prebivalište ni boravište, oni treba da se obrate centru za socijalni rad u mestu gde zapravo borave.

Važno je znati da je **centar za socijalni rad dužan da odredi lično ime detetu bez obzira na to da li roditelji imaju dokumente ili ne.**⁶

Ukoliko se dogodi da pojedini centri za socijalni rad odbiju da odrede lično ime detetu zbog toga što majka deteta nema ličnu kartu, pored redovnih pravnih lekova, poput žalbe i žalbe zbog ćutanja uprave, bilo bi korisno podneti i pritužbu Zaštitniku građana, kako zbog njegovih nadležnosti koje se odnose na zaštitu prava deteta, tako i zbog toga što je Zaštitnik građana 2022. godine

⁶ To je predviđeno i Uputstvom Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja koje je u decembru 2014. poslato svim centrima za socijalni rad. Za više informacija o Uputstvu, videti izveštaj NVO Praxis „Sprečavanje apatridije među decom – preostali problemi u Srbiji“, maj 2015, str. 6.

sa UNHCR-om i Ministarstvom za državnu upravu i lokalnu samoupravu potpisao Sporazum o razumevanju⁷ koji upravo pripadnicima romske nacionalne manjine treba da omogući ostvarivanje prava na upis u MKR i pristup dokumentima.

Nakon što centar za socijalni rad odredi lično ime detetu, i nakon što se rešenje centra sprovede u nadležnoj matičnoj službi, ono može da dobije izvod iz MKR sa imenom.

Postoji još nekoliko pitanja na koje je potrebno obratiti pažnju kod prijave rođenja.

Šta ako roditelji deteta nisu u braku?

Ukoliko roditelji deteta nisu u braku, priznanje očinstva ne može se obaviti u zdravstvenoj ustanovi, nego samo pred matičarem, centrom za socijalni rad, notarom ili sudom.

Šta ako dete nije rođeno u bolnici?

Rođenje deteta van zdravstvene ustanove dužan je da prijavi otac deteta, a ako on nije u mogućnosti da to učini, drugi član domaćinstva, odnosno lice u čijem je stanu

dete rođeno, ili majka, čim za to bude sposobna, baba, odnosno lekar koji su prisustvovali porođaju, a ako ovih lica nema ili nisu u mogućnosti da prijave rođenje – lice koje je saznalo za rođenje. Ako se propusti **rok od 30 dana** po rođenju deteta, onda je za upis neophodno pokrenuti postupak naknadnog upisa u MKR. Zahtev se podnosi organu uprave u onoj opštini ili gradu gde je dete rođeno.⁸

Upis u matičnu knjigu rođenih na osnovu isprave inostranog organa („prepis“)

Ako je dete koje je rođeno u inostranstvu steklo državljanstvo Srbije, ali **činjenica detetovog rođenja nije prijavljena u nadležnoj ambasadi ili konzulatu**, kako bi dete bilo upisano u matičnu knjigu rođenih u Srbiji, potrebno je da se sprovede tzv. prepis, odnosno upis u MKR na osnovu isprave inostranog organa. Zahtev se podnosi matičaru prema mestu poslednjeg prebivališta roditelja u vreme rođenja deteta. Ako roditelji nisu imali zajedničko prebivalište – zahtev se podnosi prema mestu prebivališta jednog od roditelja. Ako je prebivalište roditelja nepoznato – potrebno je obratiti se matičaru u mestu rođenja jednog od roditelja. Ako je mesto rođenja roditelja

⁸ U slučaju da je potrebno da se za nekoga sprovede postupak naknadnog upisa, možete se obratiti za pomoć NVO Praxis, koja je specijalizovana za vođenje ovakvih postupaka, ili službama besplatne pravne pomoći.

⁷ Sporazum o razumevanju i nastavku saradnje na iskorenjivanju apartridije u Srbiji.

u inostranstvu – nadležna je Matična služba Stari grad u Beogradu.⁹

Kao dokazi se prilažu:

- izvod iz MKR na internacionalnom obrascu;
- dokaz o državljanstvu roditelja;
- kopije ličnih karata za roditelje.

Ako je dete rođeno u državi koja ne izdaje izvode na internacionalnom obrascu, podnosi se izvod na obrascu na kome se taj dokument izdaje u državi gde je dete rođeno, legalizovan i preveden od strane ovlašćenog tumača.

⁹ Matično područje u koje se upisuje činjenica rođenja u ovom poslednjem slučaju određuje Skupština Grada Beograda, na osnovu Zakona o matičnim knjigama.

Prijava prebivališta i boravišta

Prebivalište je mesto u kome se građanin nastanio sa namerom da u njemu stalno živi, odnosno mesto u kome se nalazi centar njegovih životnih aktivnosti, profesionalnih, ekonomskih, socijalnih i drugih veza. Boravište je mesto u kome građanin privremeno boravi van mesta svog prebivališta duže od 90 dana.

Svi građani Srbije koji stalno žive u Srbiji imaju pravo i obavezu da prijave prebivalište. Prebivalište možete prijaviti na osnovu prava svojine na stanu, ugovora o zakupu stana ili drugom pravnom osnovu. Uz zahtev za prijavu prebivališta prilažu se i sledeći dokumenti:

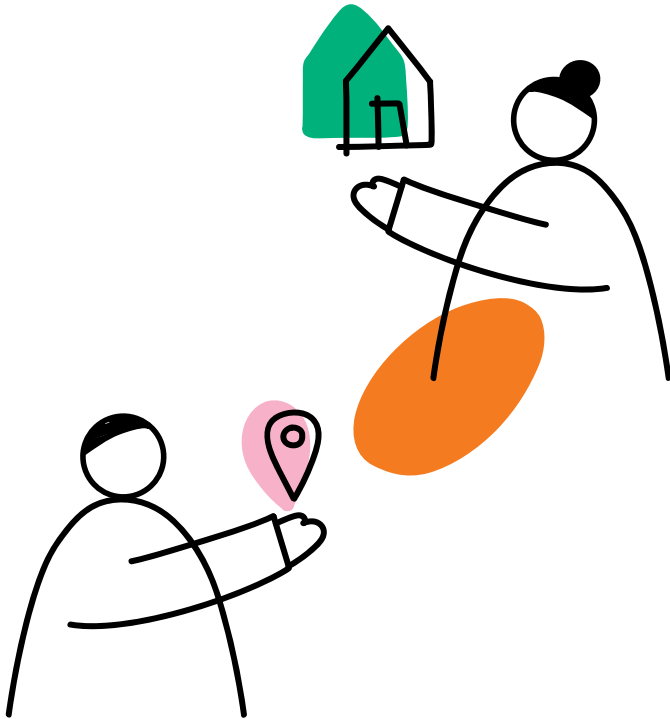
dokazi o pravnom osnovu stanovanja (ugovor o kupoprodaji stana, ugovor o zakupu, ugovor o poklonu stana, vlasnički list, rešenje o dodeljenom kućnom broju i slično);

lična karta vlasnika nepokretnosti;

dokaz o plaćenju taksi za prijavu prebivališta;

važeća lična karta podnosioca prijave (za lica starija od 16 godina koja poseduju ličnu kartu).

Ako je lice starije od 16 godina i nema ličnu kartu, ni prijavu

prebivališta, njegov ili njen identitet mogu potvrditi dva sve-doka identiteta koja poseduju identifikacione dokumente.

Zahtev za prijavu prebivališta za decu podnosi roditelj, staratelj ili drugi zakonski zastupnik. Uz zahtev se prilažu sledeći dokazi:

važea lična karta roditelja, odnosno staratelja ili drugog zakonskog zastupnika;

dokaz o plaćenju taksu za prijavu prebivališta;

važea lična karta za maloletno lice starije od 16 godina.

Za decu mlađu od 16 godina, umesto lične karte, potreban je izvod iz matične knjige rođenih. Taj dokument niste dužni sami da pribavljate: **možete dati saglasnost da policijska uprava po službenoj dužnosti pribavi izvod iz matične knjige rođenih.**

Ako roditelji nemaju istu adresu stanovanja, prijavu prebivališta za dete podnosi jedan od roditelja, uz saglasnost drugog roditelja. Ako su roditelji razvedeni, uz prijavu prebivališta podnosi se i primerak pravosnažne presude o razvodu braka, kao dokaz o tome kom je roditelju dete povereno na staranje. Kada je neko samohrani roditelj, za prijavu prebivališta deteta nije potrebna saglasnost drugog roditelja.

Za novorođenčad čiji roditelji imaju važeće lične karte i prijavu prebivališta na istoj adresi, prijava prebivališta biće izvršena na adresi roditelja prilikom određivanja JMBG, preko informacionog sistema MUP-a. Nije potrebno podnositi poseban zahtev, plaćati takse, niti odlaziti u policijsku stanicu. Potvrda o prijavljenom prebivalištu dostavlja se roditeljima poštom na kućnu adresu.

Situacija je malo drugačija kada je u pitanju **prijava prebivališta za osobe bez pravnog osnova stanovanja**. To su, na primer, stanovnici neformalnih naselja, nelegalizovanih objekata i lica koja nemaju dokaze o pravnom osnovu stanovanja, jer ne mogu da obezbede saglasnost vlasnika nepokretnosti da na njegovoj adresi prijave prebivalište i slično. I ove osobe takođe imaju pravo da prijave prebivalište.

Ako građanin ne može da prijavi prebivalište na uobičajen način jer nema dokaz o pravnom osnovu stanovanja, Zakon o prebivalištu i boravištu građana predviđa mogućnost da mu policijska uprava u mestu u kome živi utvrdi prebivalište:

- na adresi stalnog stanovanja;
- na adresi prebivališta supružnika ili vanbračnog partnera;
- na adresi prebivališta roditelja ili
- na adresi centra za socijalni rad u opštini u kojoj podnosioc zahteva živi.

Potrebno je da se građanin obrati policijskoj stanici u mestu u kome stanuje i namerava da prijavi prebivalište i da od policijskih službenika zatraži obrasce potrebne za utvrđivanje prebivališta. Ako nema identifikacioni dokument, njegov identitet može se potvrditi uz pomoć dva svedoka identiteta koji poseduju identifikacione dokumente.

Obično je potrebno i popuniti **izjavu** u kojoj će biti navedena ranija mesta stanovanja ili prebivališta podnosioca zahteva, ako ih je imao, kao i sve okolnosti iz kojih proizlazi da nije moguća prijava prebivališta na drugi način. U izjavi je potrebno navesti (i priložiti odgovarajuće dokaze, ako su dostupni) i sve okolnosti koje pokazuju to da je mesto u kome podnosilac zahteva pokušava da prijavi prebivalište centar njegovih životnih aktivnosti (na primer, tu im deca pohađaju školu ili oni pohađaju školu za odrasle, tu rade, imaju kuću, tu su im se rodila deca i slično). Važno je imati na umu da ovi dokazi nisu obavezni preduslovi za prijavu prebivališta. Tako, na primer, osobe koje nikada nisu imale prijavljeno prebivalište i nemaju ličnu kartu neće moći legalno da zasnuju radni odnos, niti da postanu vlasnici nepokretnosti, te nije opravdano odbijanje zahteva za utvrđivanje prebivališta samo zbog toga što podnosilac zahteva u mestu u kome prijavljuje prebivalište nema zasnovan radni odnos ili ne poseduje nepokretnost.

I za utvrđivanje prebivališta je potrebno priložiti **dokaz o plaćenju taksi**.¹⁰

¹⁰ U martu 2023. godine taksa za prijavu prebivališta iznosila je 330 dinara.

Ako se radi o **interno raseljenom licu sa Kosova**, veoma je važno da se priloži legitimacija interno raseljenog lica ili odgovarajuća potvrda iz Komesarijata za izbeglice i migracije, jer je postupak prijave prebivališta i izdavanja pasoša drugačiji za lica koja imaju prebivalište na Kosovu i koja su upisana u knjige državljana na Kosovu, a nemaju prijavljeno prebivalište u Srbiji. Na njih se primenjuje posebna Uredba¹¹, procedura je komplikovanija i sprovode se dodatne provere. Ta Uredba se ne primenjuje na interno raseljena lica, te je zbog toga važno da prilikom pribavljanja pasoša i prijave ili promene prebivališta interno raseljena lica prilože dokaz o svom raseljeničkom statusu.

Važne napomene:

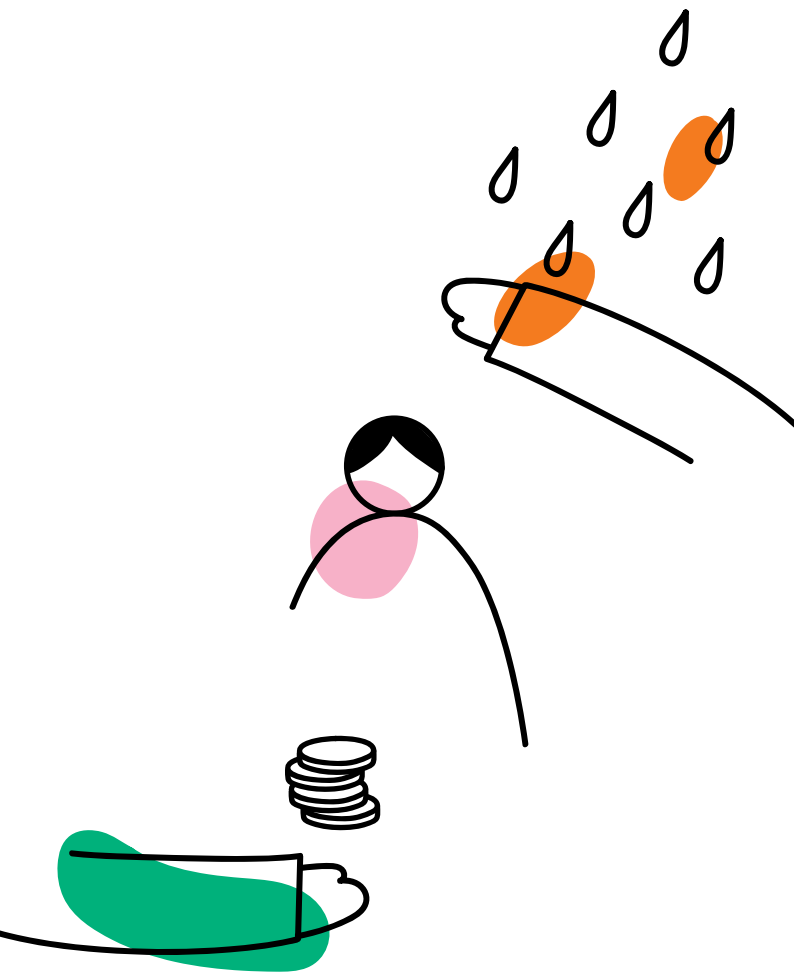
Zahtev za utvrđivanje prebivališta podnosi se u policijskoj stanici, a ne u centru za socijalni rad.

Pojedine policijske stanice upućuju građane koji nemaju prebivalište da prvu ličnu kartu pribave i prijave prebivalište u mestu rođenja, a tek potom da prijave prebivalište u mestu u kome zaista žive. Ovakva praksa nije u skladu sa zakonom.

¹¹ Uredba o postupku utvrđivanja ispunjenosti uslova za izdavanje pasoša za lica sa područja Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohija („Službeni glasnik RS”, br. 76/2009).

Centar za socijalni rad nema slobodu da odbije davanje saglasnosti za utvrđivanje prebivališta. Ako saglasnost nije data i usled toga vam bude odbijen zahtev za prijavu prebivališta, izjavite žalbu. Ukoliko vam je utvrđeno prebivalište na adresi centra za socijalni rad, potrebno je da se periodično javljate centru za socijalni rad u cilju preuzimanja pismena i drugih akata koji su vam upućeni na adresu na kojoj vam je prijavljeno prebivalište.

Ako menjate prebivalište, nije potrebno da putujete u ranije mesto stanovanja kako biste odjavili prebivalište: prijava prebivališta u novom mestu stanovanja istovremeno će značiti odjavu ranijeg prebivališta.

Pravo na socijalnu zaštitu

Socijalna pomoć i druga prava iz sistema socijalne zaštite namenjena su pojedincima koji su zbog svog siromaštva ili drugih problema sa kojima se suočavaju u nemogućnosti da samostalno sebi obezbede egzistenciju. Zbog dubokog siromaštva u kom živi veliki broj Roma, ostvarivanje prava iz sistema socijalne zaštite posebno je značajno za njihov položaj u Srbiji.

Centri za socijalni rad u Srbiji odlučuju o različitim pravima koja pojedinac i porodice mogu da ostvare zbog svoje socijalne ugroženosti. Tako centri odlučuju o materijalnoj podršci korisnicima kroz odlučivanje o ispunjenosti uslova za dobijanje novčane socijalne pomoći, dodatka za pomoć i negu drugog lica, uvećanog dodatka za pomoć i negu drugog lica, pomoći za osposobljavanje za rad, jednokratne novčane pomoći, pomoći u naturi i drugih vrsta pomoći koje mogu biti propisane, kako Zakonom o socijalnoj zaštiti, tako i odlukama o pravima i uslugama u sistemu socijalne zaštite na lokalnom nivou, koje donose skupštine opštine ili gradske skupštine.

Novčana socijalna pomoć

Jedan od važnijih oblika materijalne podrške o kojima odlučuju centri za socijalni rad jeste **novčana socijalna pomoć**, koju pojedinac može ostvariti ako ostane bez

sredstava za zadovoljenje osnovnih životnih potreba.

Uslovi za dobijanje novčane socijalne pomoći su:

primanja manja od 10.385 dinara mesečno (pojedinci ili porodice);

loše materijalno stanje (siromaštvo) podnosilaca zahteva (na primer, da ne poseduje stan ili kuću preko određene kvadrature, zemljište, automobil ili druge stvari koje su veće vrednosti).

Radno sposobni pojedinci treba da ispune dodatne uslove: da nisu zaposleni, da nisu odbili ponuđeno zaposlenje, da su prijavljeni na evidenciji nezaposlenih lica (da su na „Birou”), da se nalaze na školovanju i slično.

Važne napomene:

Ponekad centri za socijalni rad obračunavaju takozvanu **propuštenu zaradu**, što je zarada koju je pojedinac koji je podneo zahtev za socijalnu pomoć potencijalno mogao da ostvari da je bio zaposlen ili radno angažovan na određenim poslovima. Obratite pažnju na ovu praksu i posebno skrenite pažnju socijalnim radnicima na to da obračunavanje propuštene zarade neke korisnike često

onemogućava da ostvare prava koja im inače pripadaju. U ovim slučajevima preporučljivo je potražiti besplatnu pravnu pomoć kako bi se problem rešio u postupku po žalbi.

Od početka primene **Zakona o socijalnoj karti** u martu 2022. godine i uspostavljanja sistema „socijalna karta“ kao jedinstvenog registra koji sadrži podatke o korisnicima socijalnih davanja, smanjen je broj korisnika koji ostvaruju ovo pravo. Primetna je i praksa da se prilikom obračuna prihoda u postupku ostvarivanja prava na novčanu socijalnu pomoć uračunavaju i prihodi od sezonskih poslova, što dovodi do gubitka ili umanjenja novčane socijalne pomoći. Do neosnovanog umanjenja ili gubitka novčane socijalne pomoći dolazi i zbog pogrešnih podataka o primanjima. U slučajevima u kojima građani naiđu na prepreke poput ovih u postupku ostvarivanja prava na novčanu pomoć, važno je obratiti se za podršku organizacijama koje se ovom temom bave.

Jednokratna novčana pomoć

Jednokratna novčana pomoć pripada pojedincu ili porodici kada se oni iznenada nađu u situaciji da im je potrebna novčana podrška zbog bolesti ili smrti člana porodice, rođenja deteta, kupovine školskog pribora za učenike ili ogreva za zimu, izlaska sa izdržavanja kazne zatvora i slično. Ovu pomoć mogu da dobiju i ljudi koji nisu

korisnici novčane socijalne pomoći.

Ukoliko se pojedinac ili porodica nađu u izuzetno teškoj situaciji ili stambenoj ugroženosti izazvanoj poplavom ili nekom drugom nepogodom u kojoj je uništena ili oštećena kuća ili stan, moguće je da će imati pravo i na **interventnu jednokratnu pomoć**. Proverite u centru za socijalni rad koji su uslovi za ostvarivanje prava na ovu vrstu pomoći.

Važne napomene:

Centar za socijalni rad dužan je da primi vaš zahtev i da potvrdi prijem zahteva koji ste podneli.

Tražite da vam centar za socijalni rad izda potvrdu o prijemu zahteva i čuvajte je. Bez te potvrde nećete moći da se žalite ako o vašem zahtevu ne bude odlučeno u predviđenom roku, koji traje od 30 do 60 dana od dana pokretanja postupka.

Ukoliko niste uspeli da predate zahtev u centru za socijalni rad ili iz drugih razloga niste u mogućnosti da podnesete zahtev lično, **zahtev uvek možete poslati i poštom**. Pismo obavezno **pošaljite s poštanskom povratnicom koju će vam poštari vratiti kad centar za socijalni rad primi vaš zahtev**. Čuvajte povratnicu kako biste imali dokaz o podnetom zahtevu.

Centar za socijalni rad vas ne može usmeno niti telefonom obavestiti da ne ispunjavate uslove za novčanu socijalnu pomoć – **to je nezakonito**. Centar za socijalni rad **povodom vašeg zahteva dužan je da u svakom slučaju donese pisanu odluku koju će vam dostaviti i na koju imate pravo žalbe u roku od 15 dana od dana prijema rešenja**.

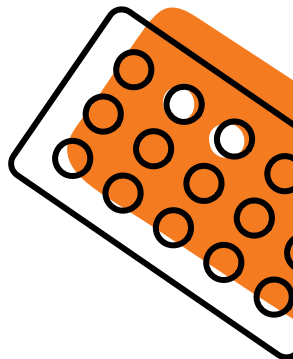
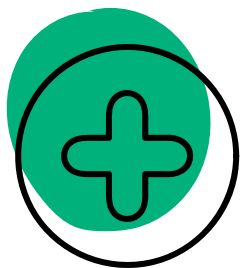
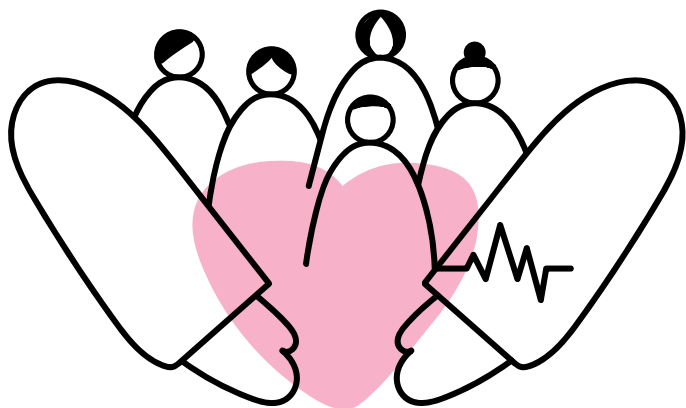
Kada u centru za socijalni rad podnosite zahtev za socijalnu pomoć, niste dužni da prikupljate dokumenta, kao što su izvodi iz matične knjige rođenih, uverenja o državljanstvu, uverenja iz katastra ili drugi slični dokumenti o kojima se vode službene evidencije – centar za socijalni rad ima obavezu da te dokumente pribavi po službenoj dužnosti, osim ako vi ne želite da ih sami prikupljate. Da bi centar za socijalni rad prikupljao vaša dokumenta, potrebno je samo da potpišete saglasnost da centar po službenoj dužnosti pribavi dokumente neophodne za odlučivanje o vašem zahtevu.

Prilikom utvrđivanja da li su ispunjeni uslovi za novčanu socijalnu pomoć, **izvršilac nasilja u porodici ne smatra se članom porodice**. To znači da njegovi prihodi i imovina nemaju veze sa pravom žrtava nasilja u porodici da ostvare novčanu socijalnu pomoć, ako one ispunjavaju druge propisane uslove.

Zakon propisuje da pojedinac, odnosno član porodice koji je nesposoban za rad, a ima srodnika sa kojim ne živi u porodici i koji je prema Porodičnom zakonu u obavezi da učestvuje u njegovom izdržavanju (najčešće brat, sestra, baba,

deda, roditelji i drugi), uz zahtev za utvrđivanje prava na novčanu socijalnu pomoć mora da dostavi i pravnosnažnu sudsku odluku o izdržavanju od srodnika, sudsko poravnanje zaključeno sa srodnikom ili dokaz da je kod suda pokrenuo postupak radi utvrđivanja obaveze izdržavanja od srodnika.

Tužbe za izdržavanje protiv srodnika koji su dužni da ih izdržavaju (kao uslov za ostvarivanje prava na socijalnu pomoć) ne moraju da podnose oni koji su radno sposobni, nego **samo pojedinci ili članovi porodice koji su nesposobni za rad**. Ne morate da čekate da se postupak pred sudom završi – dovoljno je da u centru za socijalni rad priložite dokaz da ste predali tužbu nadležnom sudu. **Ukoliko niste u mogućnosti da sami podnesete tužbu, obratite se centru za socijalni rad ili službi besplatne pravne pomoći koja bi trebalo da vam pomogne da podnesete tužbu.**

Zdravstvena zaštita

Dve situacije u kojima se pripadnici ranjivih grupa često suočavaju sa teškoćama kada je u pitanju pristup zdravstvenoj zaštiti jesu porođaj bez zdravstvenog osiguranja i pristup zdravstvenoj zaštiti u novom mestu prebivališta, odnosno nakon promene prebivališta.

Porodilje bez zdravstvenog osiguranja

Među pripadnicima romske nacionalne manjine i dalje postoje osobe koje nisu upisane u matične knjige, nemaju utvrđeno državljanstvo ili ne mogu da prijave prebivalište i da pribave ličnu kartu, te se dešava da se pojedine Romkinje porađaju bez lične karte i zdravstvenog osiguranja. Usled toga, one se suočavaju sa problemom naplaćivanja ili pokušajima naplaćivanja veoma visokih troškova porođaja. Pojedine porodilje bez dokumenata i njihove porodice suočavaju se i sa pretnjama da im neće biti dopušteno da iznesu novorođenče iz porodilišta ili da će im centar za socijalni rad oduzeti dete ako troškovi porođaja ne budu plaćeni. Važno je zapamtiti da čak i u slučajevima u kojima je neophodno naplatiti troškove nekih medicinskih usluga, to mora da se učini na zakonit i pravilan način, što podrazumeva apsolutnu zabranu korišćenja prinude, prevarnih metoda ili dovođenja pacijenta u zabludu.¹²

12 Videti Preporuku Zaštitnika građana del. br. 416 od 9.1.2015.

Pokušaji naplaćivanja troškova porođaja – korisni akti

Trudnicama bez zdravstvenog osiguranja koje treba da se porode i porodiljama kojima zdravstvene ustanove pokušavaju da naplate troškove porođaja korisno je ukazati na sledeće odredbe i akte.

Najpre, potrebno je imati u vidu to da se svaki porođaj smatra hitnim slučajem, što znači da je svaka zdravstvena ustanova dužna da primi trudnice i pruži im zdravstvene usluge u vezi sa porođajem, bez obzira na to da li one imaju dokumente, zdravstveno osiguranje ili uput.

Republički fond za zdravstveno osiguranje (RFZO) je još 2010. godine svim filijalama uputio instrukciju kojom je pojašnjeno da se svaki porođaj, pa i onaj u terminu, smatra hitnim slučajem.¹³

Dalje, Zakon o zdravstvenoj zaštiti u članu 17, stav 1, tačka 9 propisuje da Republika Srbija, u cilju ostvarivanja opšteg interesa u zdravstvenoj zaštiti, obezbeđuje hitnu medicinsku pomoć osobama nepoznatog prebivališta, kao i drugim licima koja pravo na hitnu medicinsku

pomoć ne ostvaruju na drugi način. Takođe, predviđeno je da se sredstva za to obezbeđuju u budžetu Republike Srbije (čl. 17, st. 2 Zakona o zdravstvenoj zaštiti).

Imajući u vidu to da je svaki porođaj hitan slučaj, kao i da Republika Srbija obezbeđuje sredstva za sprovođenje hitne medicinske pomoći za lica bez prebivališta i za lica koja pravo na hitnu medicinsku pomoć ne ostvaruju na drugi način (što nesumnjivo može da se primeni i na osobe bez dokumenata), pokušaji naplaćivanja troškova lečenja u suprotnosti su sa gorenavedenim odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti. Troškovi porođaja u takvim slučajevima ne bi trebalo da se naplaćuju od porodilje.

Pored toga, može biti korisno ukazati i na odredbe Ustava, ratifikovanih međunarodnih ugovora, zakona i podzakonskih propisa koji garantuju posebnu zaštitu trudnicama i pripadnicima romske nacionalne manjine, kao i na preporuke ugovornih tela kojima se Srbiji nalaže da preduzme mere u cilju obezbeđenja zdravstvene zaštite trudnica i porodilja iz ugroženih grupa i smanjenja smrtnosti među romskom decom:

član 68 Ustava Republike Srbije u stavu 2 navodi da deca, trudnice, majke tokom porodiljskog odsustva, samohrani roditelji sa decom do sedme godine i stari ostvaruju zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ako je ne ostvaruju na drugi način, u skladu sa zakonom;

13 RFZO, Instrukcija 02/5, broj 54-684/10-1 od 16.3.2010.

član 16, st. 1, t. 2 Zakona o zdravstvenom osiguranju kao posebnu kategoriju osiguranika navodi žene u vezi sa planiranjem porodice, kao i u toku trudnoće, porođaja i materinstva do 12 meseci nakon porođaja;

čl. 16, st. 1, t. 11 kao posebnu kategoriju osiguranika navodi **lica romske nacionalnosti koja zbog tradicionalnog načina života nemaju prebivalište, odnosno boravište u Republici Srbiji;**

Zakon o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja propisuje da deca, trudnice i porodilje imaju pravo na zdravstvenu zaštitu, bez obzira na to što im isprava o zdravstvenom osiguranju (zdravstvena knjižica, potvrda za korišćenje zdravstvene zaštite i kartica zdravstvenog osiguranja) nije overena;

Komiteta za prava deteta je, u Zaključnim zapažanjima u odnosu na kombinovani drugi i treći izveštaj Republike Srbije, u svetlu prava deteta na zdravlje i održivih ciljeva razvoja i ciljanih vrednosti koje se odnose na **smanjenje smrtnosti trudnica** i novorođenčadi i dece mlađe od pet godina, **uputio preporuku Srbiji da obezbedi proširenje pristupa adekvatnoj zdravstvenoj zaštiti, uključujući prenatalnu brigu o neosiguranim trudnicama, na porodice koje žive u najugroženijim situacijama, naročito na one koje žive u marginalizovanim i udaljenima oblastima.**

Korisno je ukazati i na to da bi porodilište, pre nego što pokuša da naplati troškove porođaja ili lečenja trudnicama i porodiljama koje su pripadnice romske nacionalne manjine, trebalo da se obrati organu starateljstva i Ministarstvu zdravlja, kao nosiocu posebnih mera i aktivnosti na unapređenju položaja i zdravstvene zaštite Roma.

Najzad, zdravstvenim ustanovama trebalo bi predočiti i mišljenje¹⁴ Zaštitnika građana kojim je utvrđeno da je zdravstvena ustanova (KBC Zemun) nezakonito postupala kada je pokušala da naplati troškove pruženih zdravstvenih usluga neosiguranoj porodilji koja je bila pripadnica romske nacionalne manjine i socijalno ugrožena.

Zakon o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja

Nakon brojnih slučajeva u praksi, kada su deca, trudnice i porodilje ostajali bez zdravstvene zaštite, u novembru 2013. godine usvojen je Zakon o ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu dece, trudnica i porodilja, kojim je za te grupe uređen način ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu. Zahvaljujući tom zakonu, **deca, trudnice i porodilje mogu ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu na osnovu zdravstvene knjižice, bez obzira na to da li**

14 Preporuka Zaštitnika građana, del. br. 416 od 9.1.2015, dostupno na https://www.ombudsman.rs/attachments/3645_preporuka%20KBC%20Zemun.doc.

je isprava overena. Da bi ostvarile pravo na zdravstvenu zaštitu, pored zdravstvene knjižice, trudnice i porodilje treba da imaju još izveštaj lekara specijaliste o utvrđenoj trudnoći, odnosno otpusnu listu o obavljenom porođaju, dok je za decu dovoljan uvid u datum rođenja, odnosno JMBG. Ipak, treba imati u vidu činjenicu da taj zakon uređuje pristup zdravstvenoj zaštiti samo za ona lica koja već poseduju zdravstvenu knjižicu koja zbog neuplaćenih doprinosa ili iz drugih razloga nije overena. Izvan domašaja tog zakona ostaju ona deca, trudnice i porodilje koji uopšte ne poseduju zdravstvenu knjižicu.

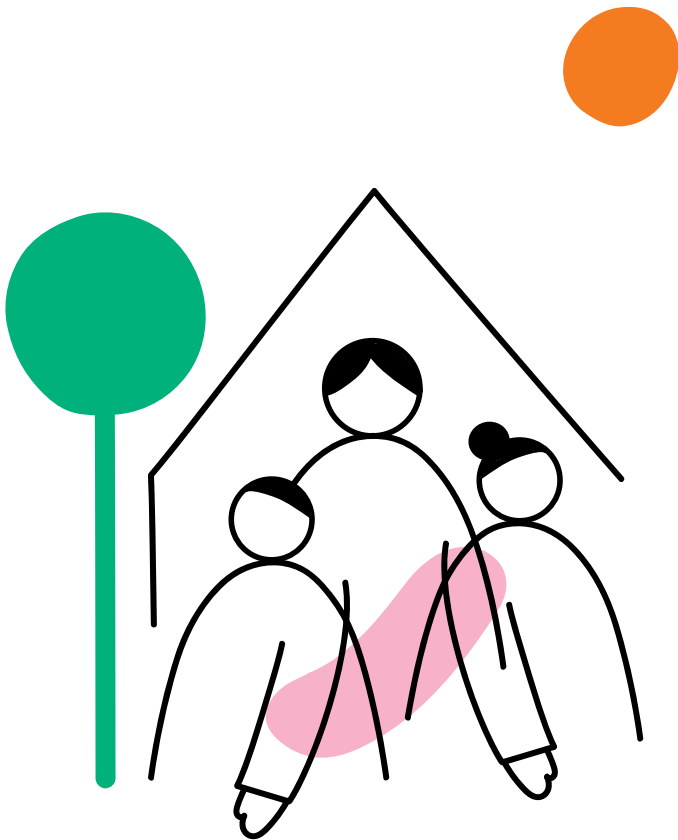
Promena prebivališta i pristup zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti u novom mestu prebivališta

Pojedine ispostave RFZO prilikom podnošenja prijave na zdravstveno osiguranje zahtevaju da osiguranici sami izvrše odjavu obaveznog socijalnog osiguranja u filijali kod koje su se prethodno prijavili na zdravstveno osiguranje. Taj uslov predstavlja problem osobama koje su se preselile i promenile prebivalište i koje ne mogu da putuju u mesto ranijeg prebivališta, najčešće zbog troškova putovanja ili bolesti.

Zbog takve prakse filijala, RFZO je pojasnio¹⁵ da **u slučaju promene prebivališta odjava zdravstvenog osiguranja nije potrebna.** Tada se prema trenutnom prebivalištu **samo prijavljuje promena u obaveznom zdravstvenom osiguranju.** Ukoliko neka filijala RFZO ipak traži da se izvrši odjava sa zdravstvenog osiguranja, potrebno je podneti pritužbu RFZO.¹⁶ Najzad, potrebno je imati u vidu i to da odjava sa zdravstvenog osiguranja može da se podnese i putem pošte.

15 Republički fond za zdravstveno osiguranje, akt 02/4, br. 180/1391 /18-3 od 3. oktobra 2018. godine – odgovor na apel Inicijative A 11 da se pojednostavi procedura u slučaju promene prebivališta.

16 Možete se obratiti Inicijativi A 11 ukoliko je potrebno da se podnese pritužba Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje zbog toga što filijale RFZO traže odjavu sa zdravstvenog osiguranja radi prijave na zdravstveno osiguranje u novom mestu prebivališta.

Pravo na adekvatno stanovanje

Ljudsko pravo na adekvatno stanovanje od centralnog je značaja za uživanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Tumačenje ovog prava ne može se poistovetiti sa pukim obezbeđivanjem smeštaja koji podrazumeva samo krov nad glavom i njegovo uživanje ne sme biti podložno bilo kakvom obliku diskriminacije. Pravo na adekvatno stanovanje i zaštita od prinudnih iseljenja zagarantovani su domaćim i međunarodnim propisima, Zakonom o stanovanju i održavanju zgrada i Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji je Republika Srbija ratifikovala.

*Na pravo na stanovanje trebalo bi gledati kao na pravo da se negde živi u sigurnosti, miru i dostojanstvu.*¹⁷

Prilikom utvrđivanja da li se neki oblik smeštaja može smatrati **adekvatnim stanovanjem** potrebno je uzeti u obzir sledeće kriterijume:

sigurnost stanarskog statusa podrazumeva određen stepen sigurnosti poseda kojim se garantuje pravna zaštita od prinudnog iseljenja, uznemiravanja i drugih pretnji;

¹⁷ Opšti komentar broj 4: Pravo na adekvatno stanovanje (čl. 11 (1) Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima), Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava.

raspoloživost usluga, materijala, opreme i infrastrukture podrazumeva da svi uživaoci prava na adekvatno stanovanje treba da imaju odgovarajući pristup pijaćoj vodi, električnoj energiji, sanitarijama, higijenskoj opremi, prostoru za čuvanje hrane, prostoru za odlaganje smeća, kanalizaciji, kao i hitnim službama;

priuštivost ili cenovna dostupnost stanovanja znači da troškovi pojedinaca ili domaćinstava za potrebe stanovanja treba da budu na nivou koji ne ugrožava ispunjenje i zadovoljenje ostalih osnovnih životnih potreba;

pogodni uslovi za život znače da adekvatan stan mora osigurati stanarima boravak u prostoru koji štiti od hladnoće, vlage, vrućine, kiše, vetra ili drugih pretnji po njihovo zdravlje;

pristupačnost podrazumeva da odgovarajuće stanovanje mora biti dostupno onima koji na to imaju pravo. Pripadnici grupa koji se nalaze u nepovoljnom društvenom položaju moraju imati pun i održiv pristup odgovarajućem stanovanju. Ove grupe, u koje spadaju stari, deca, osobe sa mentalnim poteškoćama, osobe sa invaliditetom, ozbiljno bolesni, Romi, trebalo bi svrstati u prioritete u pogledu pristupa adekvatnom stanovanju;

lokacija podrazumeva to da adekvatan stan mora biti smešten na lokaciji koja omogućava pristup radnim mestima, zdravstvenoj zaštiti, školama, obdaništima i ostaloj infrastrukturi;

kulturna adekvatnost znači da način na koji su stambeni objekti izgrađeni, građevinski materijal i građevinska politika moraju da omogućavaju izražavanje kulturnog identiteta i različitosti stanovanja.¹⁸

Zaštita od prinudnih iseljenja

Prinudna iseljenja u osnovi su u suprotnosti sa međunarodnim propisima i standardima koji garantuju pravo na adekvatno stanovanje i pribegava im se kao poslednjem rešenju u situacijama kada su iscrpljene sve druge mogućnosti. Pored kršenja ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, praksa prinudnih iseljenja može rezultirati i kršenjem građanskih i političkih prava, kao što su pravo na život, pravo na sigurnost pojedinca, pravo na nepovredivost privatnosti, porodice i doma, kao i prava na mirno uživanje imovine.¹⁹

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Opšti komentar broj 7: Pravo na adekvatno stanovanje – prinudno iseljavanje (čl. 11 (1) Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima), Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava.

Nijedno iseljenje ne sme da rezultira time da pojedinac ili članovi njegovog domaćinstva postanu beskućnici ili ugrožena kategorija usled kršenja drugih ljudskih prava. Ukoliko se radi o licima koja usled nedostatka sredstava nisu u mogućnosti da sebi samostalno obezbede drugi smeštaj, državni organ koji sprovodi iseljenje ima obavezu da ovim licima obezbedi **adekvatan alternativni smeštaj**.²⁰

Kada prinudno iseljenje nije moguće izbeći, nadležni državni organi koji sprovode iseljenje (jedinice lokalne samouprave ili ministarstvo zaduženo za urbanizam) dužni su da se pridržavaju propisanih procedura i osiguraju zaštitu lica koja su pogođena iseljenjem.

Pre prinudnog iseljenja, nadležni državni organ koji sprovodi iseljenje dužan je da:

obavi autentične i iskrene konsultacije koje podrazumevaju pravo osoba pogođenih iseljenjem na relevantne informacije, participaciju u toku čitavog procesa, kao i pravo na predlaganje alternativa za zadovoljenje njihovih stambenih potreba koje nadležni organi treba da uzmu u obzir i razmotre;

usvoji Plan raseljavanja sa Odlukom o neophodnosti iseljenja;

20 Ibid.

doneše rešenje o iseljenju na koje lice koje se raseljava može da se žali u roku od 15 dana opštinskom ili gradskom veću;

u razumnom roku i na adekvatan način, pisanim putem, obavesti lica koja se raseljavaju o datumu i vremenu iseljenja;

na zahtev lica koja se iseljava obezbedi besplatnu pravnu pomoć;

iseljenje ne sprovodi po lošem vremenu, noću, nedeljom, za vreme državnih i verskih praznika, pred izbore, početak ili kraj školske godine i slično;

preuzme na sebe sve troškove sprovođenja postupka iseljenja.²¹

Tokom trajanja postupka iseljenja državni organi dužni su da omoguće:

prisustvo posmatrača i organizacija za ljudska prava;

21 Opšti komentar broj 7: Pravo na adekvatno stanovanje – prinudno iseljavanje (čl. 11 (1) Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima), Komitet UN za ekonomska, socijalna i kulturna prava; Zakon o stanovanju i održavanju zgrada („Sl. glasnik RS”, br. 104/2016 i 9/2020 - dr. zakon) čl. 80–87.

prisustvo javnih službi (hitne pomoći, vatrogasne službe, službe socijalne zaštite);

prisustvo predstavnika nadležnih ministarstava i nezavisnih institucija za ljudska prava, naročito kada se radi o masovnim ili iseljenjima grupe ljudi;

da predstavnici državnih organa koji sprovode iseljenje budu propisno identifikovani;

dokumentovanje, dokazivanje i naknadu eventualne štete koja je nastala na imovini prilikom sprovođenja postupka iseljenja;

licima kojima se ruši objekat iz kojeg se iseljavaju preuzimanje materijala od kojeg je objekat izgrađen.²²

Nakon preseljenja državni organi licima koja su pogođena iseljenjem treba da osiguraju:

zadovoljenje osnovnih životnih potreba, a najduže do mesec dana po preseljenju (osnovne životne namirnice i pijaću vodu);

adekvatan pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti;

pristup izvorima prihoda i potencijalnim mestima zaposlenja ili radnog angažovanja;

pristup inkluzivnom sistemu obrazovanja i vaspitanja;

da postupak preseljenja ne dovede do razdvajanja članova porodice ili zajedničkog domaćinstva.²³

Socijalno stanovanje

Jedan od vidova stambene podrške predstavlja i zakup stana u javnoj svojini po uslovima neprofitnog zakupa, odnosno zakup „socijalnog stana”. Korisnici ovog vida stambene podrške mogu biti lica bez stana, odnosno odgovarajućeg stana, koja za sebe i članove svog porodičnog domaćinstva ne mogu sopstvenim sredstvima da reše stambenu potrebu po tržišnim uslovima.

Dodela socijalnog stana, odnosno zakup stana u javnoj svojini po uslovima neprofitnog zakupa, vrši se u postupku koji sprovodi **stambena komisija** koju je formirala jedinica lokalne samouprave na čijoj teritoriji se pruža ovaj vid stambene podrške, najčešće putem javnog konkursa.

²³ Zakon o stanovanju i održavanju zgrada („Sl. glasnik RS”, br. 104/2016 i 9/2020 - dr. zakon) čl. 80–87.

²² Ibid.

Prilikom ostvarivanja prava na zakup socijalnog stana utvrđuje se maksimalan iznos prihoda porodičnog domaćinstva koji se ostvaruje na mesečnom nivou, i to od zarada i drugih primanja, registrovanog poljoprivrednog gazdinstva, prihoda po osnovu obavljanja registrovane preduzetničke delatnosti i slično. Primera radi, pravo na zakup socijalnog stana može ostvariti jednočlano domaćinstvo čiji prihod od zarade ne prelazi iznos od 1.2 prosečne zarade na teritoriji jedinice lokalne samouprave koja dodeljuje ovaj vid stambene podrške.²⁴

Osim prema stambenom statusu (lice bez stana), odnosno uslovima stanovanja (lice bez odgovarajućeg stana), **utvrđivanje reda prvenstva korisnika za dodelu ovog vida stambene podrške vrši se i na osnovu sledećih kriterijuma:**

broj članova porodičnog domaćinstva;

zdravstveno stanje korisnika i članova njegovog domaćinstva;

invaliditet i telesno oštećenje korisnika i članova njegovog domaćinstva.²⁵

Takođe, prilikom određivanja reda prvenstva, **prednost** imaju: lica sa dužim periodom stambene ugroženosti, odnosno lošijim uslovima stanovanja, dužim radnim stažom, porodice sa manjim brojem zaposlenih i većim brojem maloletnih lica i/ili sa članom domaćinstva koji je osoba sa invaliditetom, kao i korisnici usluga socijalne zaštite.²⁶

²⁴ Zakon o stanovanju i održavanju zgrada („Sl. glasnik RS”, br. 104/2016 i 9/2020 - dr. zakon) čl. 91.

²⁵ Ibid, čl. 106.

²⁶ Ibid.

**INICIJATIVA ZA
EKONOMSKA I
SOCIJALNA PRAVA**

Džordža Vašingtona 54/7, 11000 Beograd

011/3225-172

011/3232-030

061 177 42 39

office@a11initiative.org